

Sobre la figura d'una mà trobada com a ornamentació en les recents excavacions arqueològiques del castell de Tartareu

Xavier Mora Giné

*Societat Catalana de Genealogia,
Heràldica, Sigil·lografia,
Vexil·lologia i Nobiliària*

Resum: S'identifica el llinatge al què correspondria una certa figura de caràcter heràldic que apareix com a ornamentació en les recents excavacions arqueològiques del castell de Tartareu (La Noguera)

Paraules clau: Matines, de la Matina, simbologia Tartareu .

Resumen: Se identifica el linaje al que correspondería cierta figura de carácter heráldico, que aparece como a ornamentación en las recientes excavaciones arqueológicas del castillo de Tartareu (La Noguera)

Palabras clave: Matines, de la Matina, simbología Tartareu.

Abstract: A lineage is associated with a certain figure of heraldic character which has appeared as ornamentation in the recent archaeological excavations of Tartareu castle (La Noguera).

Key words: Matines, de la Matina, symbology Tartareu.

Résumé: On identifie la lignée à laquelle appartient certaine figure de caractère héraldique, qui apparaît comme ornementation dans les récentes excavations archéologiques du château de Tartareu (La Noguera)

Mots clés: Matines, de la Matina, symbolisme Tartareu.

Sobre la figura d'una mà trobada en les recents excavacions del castell de Tartareu

El passat any 2005, l'excavació arqueològica del castell de Tartareu, dirigida per Javier Escuder i Marta Monjo, va posar al descobert uns interessants baixos-relleus ornamentals en ges¹. Entre altres figures, crida especialment l'atenció una mà en posició palmada la qual està envoltada per un ribet en forma d'un senzill escut heràldic.

L'innegable caràcter heràldic de la figura porta a plantejar-se d'identificar el llinatge a què correspon. Naturalment, els candidats més obvis són els llinatges que han ostentat la castlania de Tartareu. Des del segle XIII, aquests llinatges han estat els següents: Monesma (segle XIII), Fluvià (segles XIII-XV), Montllor (segle XIV), Bolas (segle XV), Godos (segles XV-XVI), Castells (segles XVI-XVII), i Montoliu (segles XVII-XX). Tanmateix, segons els manuals d'heràldica, cap d'aquests llinatges té associat un blasó on aparegui la figura d'una mà palmada.

Darrerament, però, sembla que hem donat amb la solució del problema, ja que hem trobat un llinatge que compleix alhora les dues condicions següents: (a) estar relacionat amb el castell de Tartareu, i (b) tenir un escut d'armes on apareix una mà palmada. Es tracta del llinatge *Matines*, el qual apareix també en les formes *Matinez*, *Matinex* i *de la Matina*.

L'*Enciclopedia Heràldica y Genealógica Hispano-Americana* dels García Carrafa en dóna la següent informació²:

MATINES (o MAYTINÉS): De Cataluña, con casa en la ciudad de Balaguer (Lérida).

Armas: Escudo cortado: 1º, de gules, con una mano, palmada, de plata, y 2º verado de azur y plata en ondas. (Escudo 313.) *Bibliografía*: *Nobiliari General Català*, de Félix Doménech y Roura, impreso, cuaderno catorce. *Adarga Catalana*, de Garma y Durán, impreso, tomo II, página 287.

D'altra banda, la recopilació heràldica de Jesús Sanz Lacorte recull la següent descripció alternativa de l'escut d'armes³:

MATINEX: Cortado: 1º, de gules, una mano derecha de plata, puesta en palo; el brazo, de oro; 2º, fajado de veros y contraveros de plata y azur. [Fr. de Alós].

Com es pot apreciar per aquestes descripcions, i per la il·lustració⁴ que dóna l'esmentada *Enciclopedia*, la mà palmada no és pas l'únic element del blasó dels Matines, però no hi ha dubte que n'és el més específic.

La connexió dels Matines amb el castell de Tartareu és atestiguada per un document de 21 de gener de 1541 que es conserva en l'Arxiu de la Corona d'Aragó⁵. El contingut del document és un acord entre els tutors i curadors dels fills i hereus del difunt Francesc Joan de Castells, castlà de Tartareu, i d'altra part els paers i

1. J. ESCUDER; M. MONJO, Presentació oral a Tartareu en la diada de Sant Miquel, 2005.

2. A. i A. GARCÍA CARRAFA, *Enciclopedia Heràldica y Genealógica Hispano-Americana*, volum 53, Madrid, 1920–1953. Vegeu també A. DE FLUVIÀ I ESCORSA, *Diccionari heràldic · Índex de les càrregues heràldiques dels escuts de l'Adarga Catalana*, Lleida, Virgili & Pagès, 1987, p. 92. I també R. TÈY I FREIXA, *El cos humà i els animals en l'heràldica catalana*, Col·lecció Assaigs, 6, Societat Catalana de Genealogia, Heràldica, Sigil·lografia, Vexil·lologia i Nobiliària, 2005, p. 20.

3. JESÚS SANZ LACORTE. <http://www.armoria.info/>.

4. A. i A. GARCÍA CARRAFA, *Op. cit.*, volum, 53, escut 313.

5. Arxiu de la Corona d'Aragó. Fons Montoliu.

prohoms de Tartareu. Doncs bé, un d'aquells tutors és el cavaller Gaspar de Matines (*Gasparem de Matines, militem*), el qual comparteix aquella funció amb Lluís Joan de Castells, donzell i doctor en ambdós drets, que era germà del difunt. Per un altre document, aquesta vegada procedent del monestir de Bellpuig de les Avellanes sabem que en Francesc Joan de Castells havia mort l'any anterior *en Balaguer, sufocat del fum de carbó ab un aposiento de sa casa*⁶. El fet que el castlà de Tartareu tingués en aquell temps domicili a Balaguer suggereix que el cavaller Gaspar de Matines podria ser una mena de delegat del castlà que vivia al castell Tartareu.

Una altra connexió dels Matines amb Tartareu la dona aquest últim document procedent de Bellpuig, segons el qual l'11 de setembre de 1531 el batlle de Tartareu va prestar fidelitat a *Llorenç Martínez, canonge de Barcelona*⁷. Encara que aquí no digui *Matines* sinó *Martínez*, el fet és que per aquesta època es té notícia d'un canonge de Barcelona anomenat Llorenç Matines (*Laurencius de Matinez*), del qual consta que havia estat rector d'Os de Balaguer, i que era germà d'un Gaspar Matines, ciutadà de Balaguer (el 1529). Tot això ho sabem pel seu testament, que fou fet el 2 de febrer de 1529⁸, i per un inventari dels seus béns fet el 7 de maig del mateix any, quan el canonge ja era difunt⁹. Malauradament, ni un ni l'altre d'aquests dos documents fa cap referència a Tartareu. D'altra banda, també és cert que la data dalt donada d'aquell acte de fidelitat seria dos anys posterior a la mort del canonge, de manera que per a compatibilitzar els dos esdeveniments caldria suposar l'existència d'un error en la data d'aquell acte de fidelitat. En qualsevol cas, però, el fet que el batlle de Tartareu prestés homenatge a un Matines, recolza la idea apuntada més amunt que els Matines deurién ostentar alguna mena de delegació del castlà de Tartareu. Els citats testament i inventari de Llorenç Matines han estat localitzats gràcies a Marià Carbonell¹⁰, on també es comet l'error d'escriure *Martínez* en lloc de *Matinez* (tot i que en els documents esmentats és majoritària aquesta última forma).

A part del seu testament, en Llorenç Matines també està documentat com a rector d'Os de Balaguer el 1500–1503 (on se'l cita com a rector perpetu¹¹), el 1509¹², i el 1522¹³.

A més del seu germà Gaspar, Llorenç Matines també esmenta en el seu testament el seu nebot Joan Llorenç Matines, de qui diu que era estudiant de dret civil. Amb tota probabilitat, aquest últim es pot identificar amb el personatge homònim que vint-i-quatre anys més tard, en el fogatge de 1553, apareix localitzat a la ciutat de Balaguer i classificat com a gentilhome¹⁴. A més d'ell, el mateix fogatge també registra a Balaguer *la viuda Matines*.

6. Arxiu Comarcal de la Noguera, Fons de l'Orde Premonstratenc de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, Cartulari, volum 3, p. 1 i s.

7. *Ibidem*.

8. Arxiu de Protocols de la Ciutat de Barcelona, Notari Jaume Sastre, major., Primus liber testamentorum, f.86r–87r

9. *Ibidem*, Primus liber inventariorum.

10. M. CARBONELL BUADES, "Bartolomé Ordóñez i el cor de la catedral de Barcelona" a *Locus Amoenus*, 5, 2000–2001, p. 117–147.

11. Arxiu de la Corona d'Aragó. Fons Montoliu.

12. R. DE SISCAR I DE ROCABRUNA, [Llibre d'Espectàncies], en poder dels darrers descendents de la família, f. 20r.

13. Arxiu Comarcal de la Noguera, Fons de l'Orde Premonstratenc de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, doc. Os09, p.15–16.

14. J. IGLÉSIES, *El Fogatge de 1553*, Barcelona, Fundació Vives i Casajuana, Rafael Dalmau Editor. 1981, volum 2, p. 16–18.

Sobre la figura d'una mà trobada en les recents excavacions del castell de Tartareu

També és interessant constatar que per aquesta època el cognom *Matines* apareix també a Os de Balaguer en la persona de Gerònima Matines, esposa del castlà d'Os, Ramon de Siscar, casats pels volts de 1550¹⁵. En aquest cas, la forma *Matines* alterna amb *de la Matina*. De fet, consta que Gerònima era germana de Joan de la Matina, domiciliat a Ballobar (Baix Cinca). En aquest últim lloc el cognom *de la Matina* està documentat ja en el fogatge de 1495.

En conclusió, la figura heràldica de la mà palmada concorda prou bé amb els Matines, els quals apareixen relacionats amb el castell de Tartareu en la primera meitat del segle XVI. Possiblement vivien en aquest castell com a delegats del castlà, que en aquell temps estava domiciliat a Balaguer. En particular, les restes arqueològiques on es troba aquella figura heràldica datarien doncs de la primera meitat del segle XVI.

15. X. MORA, La nissaga dels castlans d'Os de Balaguer, en preparació.